

Janko PLETERSKI

POJAVA DNEVNIKA JUGOSLOVAN 1930-1931

V usodepolnih, a nam še vedno premalo znanih tridesetih letih, je na Slovenskem poleg dobro znanih štirih dnevnikov (Slovenec, Jutro, Slovenski narod in Večernik - slepa pega ostaja nemški Marburger oziroma Mariborer Zeitung), krajši čas izhajal tudi še peti, skoraj pozabljen dnevnik, Jugoslovan (3. junij 1930 - 29. november 1931).¹ Očitno je to tisti dnevnik, ki se ga je spominjal Josip Vidmar, vendar nenatančno, z imenom Jugoslavija. V knjigi spominov pripoveduje o njem, da je izhajal "v času banovanja ing. Serneca, ki je med spogledovanjem Slovenske ljudske stranke z jugoslovenstvom trajalo pičlo leto". In pripominja: "Okrog jugoslovanskega dnevnika Jugoslavija je v tem letu skušal /Sernec/ zbrati čim več slovenskih kulturnih delavcev, med katerimi je bil urednik lista Saša Železnikar dovolj dobro znan. Toda poizkus se ni obnesel. In katoliško jugoslovenstvo je odšlo v pozabo." Nato pa še zapiše: "To je bil čas Aleksandrove diktature in barantanja ter tekmovanja obeh naših dovoljenih političnih strank, katera si bo za ceno slovenstva pridobila oblast v Dravski banovini."²

Vidmarjevo spominjanje je v bistvu ustrezno, v nekaterih podatkih pa ne prav natančno: nobena slovenska stranka v času diktature do oktroirane ustave ni bila dovoljena, četudi so vodilne strukture obstajale neformalno naprej, Jugoslovan je izhajal tudi še potem, ko je 4. decembra 1930 liberalni dr. Drago Marušič nasledil Serneca na položaju bana Dravske banovine, in pod istim uredništvom je izhajal še dva meseca potem, ko je 2. septembra 1931 končno še Sernec izstopil iz vlade in se je s tem končalo sodelovanje osebnosti iz nekdanje SLS v vladi diktature.

Medtem ko je ing. Dušan Sernec kaj znana politična osebnost iz slovenske zgodovine - končno je bil v letu 1945, do razglasitve republike 29. novembra, v trojici namestnikov kralja Petra II. Karadjordjevića - je Aleksander (Saša) Železnikar, ki ga Vidmar pravilno omenja kot urednika Jugoslovana (četudi v impresumu ni zapisan), nekoliko manj znan, čeprav ima tudi on svoj članek v Slovenskem biografskem leksikonu.³ Tu razberemo, da je bil Saša Železnikar sin enega prvih slovenskih poklicnih časnikarjev, Ivana Železnikarja, urednika Slovenskega naroda. Ta je imel tudi svojevrstno politično vlogo v letu 1884 kot glavna obremenilna priča na celovškem političnem procesu proti slovenskim "krvavcem" - domnevnim anarhistom, česar pa članek o njem v Slovenskem biografskem leksikonu ne omenja.⁴

¹ Janko Šlebinger: Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937, str. 139, enota 866.

² Josip Vidmar: Obrazi. Ljubljana 1985, str. 336 in 360.

³ Lojze Ude, Sernec Dušan, Slovenski biografski leksikon (dalje SBL), 10. zv., Ljubljana 1967, str. 292-293; Fran Vatovec, Železnikar Aleksander, SBL, 15. zv., Ljubljana 1991, str. 946.

⁴ Fran Vatovec, Železnikar Ivan, SBL, 15. zv., Ljubljana 1991, str. 943. - Prim. Jasna Fischer: Čas vesolniga punta se bliža. Ljubljana 1984, str. 147.

Saša Železnikar je pred prvo svetovno vojno pripadal narodno-revolucionarno usmerjenemu preporodovskemu gibanju in se je tudi v času vojne temu primerno uvrstil med jugoslovanske "dobrovoljce" v Rusiji. Med obema vojnama je bil večidel na časnikarskih opravilih; neposredno pred svojim imenovanjem za urednika Jugoslovana je v letih 1928-1929 delal v uredništvu Slovenca. Imenovanje za urednika Jugoslovana je zato lahko veljalo kot izbira človeka blizu nekdanji SLS. Kot že omenjeno, je ostajal v impresumu lista neimenovan, pa tudi sicer se pod svoje prispevke v njem ni podpisoval. Pisal pa je veliko, saj Vatovec navaja, da so bili nepodpisani uvodniki izpod njegovega peresa. Takih pa je bilo zelo veliko, skoraj od številke do številke. Iz njih in tudi iz njegovega nadaljnjega življenjepisa ne bi mogli sklepati, da bi bil kak profiliran predstavnik idej slovenskega političnega katolicizma in da naj bi v letih izhajanja Jugoslovana kot takšen izražal in manifestiral jugoslovansko nacionalno usmeritev tega slovenskega političnega tabora.

Potem ko je 3. oktobra 1929 kralj Aleksander kot samodržec objavil zakon o nazivu Kraljevine Jugoslavije in o njeni razdelitvi na upravna območja - banovine, je bil za bana Dravske banovine postavljen, kot že omenjeno, univerzitetni profesor ing. Dušan Sernec, za njegovega pomočnika pa dr. Otmar Pirkmajer. Glede na to, da je bil Sernec leta 1925 izvoljen v skupščino Kraljevine SHS na listi Slovenske ljudske stranke in da je bil kot član SLS od februarja do aprila 1927 minister za zgradbe v beograjski vladi, je upravičeno veljal kot aktivist tabora slovenskega političnega katolicizma, četudi je njegova stranka bila, kot vse druge, 22. januarja 1929 formalno razpuščena. Osebo politično pripadnost posameznikov je kralj seveda pozorno upošteval pri sestavljanju vlade diktature pod vodstvom generala Petra Živkovića. Tako je bilo tudi pri izbiri osebnosti, ki jih je postavljaj za bane posameznih banovin in gotovo tudi pri imenovanju Dušana Serneca za bana Dravske banovine. Imenovanje je bilo zato razumljeno kot obojestranska pripravljenost na politično sodelovanje slovenskega političnega katolicizma s kraljem oziroma kralja z njim. Koliko je bil torej Jugoslovan izraz te obojestranske pripravljenosti, ki je seveda bila mogoča le na temelju priznanja načela o jugoslovanski nacionalni enotnosti?

Okoliščine izida novega dnevnika so nedvoumno kazale, da je list "banovo dete", organ Dušana Serneca. Celo formalno: Službeni list Dravske banovine je namreč že dan pred izidom Jugoslovana naznanil, da bo banska uprava v njem objavljala uradne razglase, kolikor ne bodo objavljeni že v Službenem listu in da bo Jugoslovan zato imel tudi svoj "službeni del". Tako je res bilo ves čas njegovega izhajanja in je pomenilo kar neprijetno konkurenco drugim dnevnikom, saj je vsak urad in javni delavec moral Jugoslovana imeti v rokah, če mu je bil povšeči ali ne.

Kakor pripoveduje Ivan Ahčin, je slovenske "katoliške kulturne in politične kroge", dejansko pač neformalno vodstvo SLS, konec leta 1929 posebno vznemirila prepoved katoliške mladinske telovadne organizacije Orel in pridržanje vzgojnega monopola vsedrjavni organizaciji Sokol kraljevine Jugoslavije. Neformalno vodstvo SLS se je skrivoma sestajalo v advokatski pisarni dr. Marka Natlačena. Sklenilo je poslati urednika Slovenca Ivana Ahčina v Beograd k Antonu Korošču, ki je bil minister za gozdove in rudnike v vladi diktature, da bi ga opozoril na to vznemirjenje. Korošec je Ahčinu ob tej priložnosti razložil svoj položaj in stališče kot zasebnika in kot strankarskega človeka: "... nisem šel v šestojanuarsko vladu kot

ekspONENT stranke ali po njenem nalogu in tudi ne njenem pristanku, ampak čisto osebno kot dr. Anton Korošec. Le kot takšnega so me tudi vabili, ker novi režim ni več poznal političnih strank. Za svoje ravnanje odgovarjam torej osebno, ne kot stranka. Stranka si zaradi mene lahko roke umije." Koroščeva razlaga je bila seveda formalistična in tudi Ahčina ni zadovoljila: "Zato sem mu odgovoril, da sam najbolje ve, da stvar ni tako enostavna. Kajti dr. Anton Korošec ni nek zasebnik, temveč priznani politični voditelj katoliških Slovencev brez ozira na to, ali je stranka od režima priznana ali ne."⁵

Podobno bi bilo mogoče reči tudi za dnevnik Jugoslovan, saj je bil otrok banovanja strankarsko jasno opredeljene osebnosti Dušana Serneca in vrh tega tudi izdelek strankarsko pogojenega urednika Aleksandra Železnikarja, četudi ta svoje pripadnosti katoliškemu krogu ni v listu naznačil takorekoč z nobeno besedo.

Jugoslovan je ves čas svojega izhajanja, tudi potem, ko je banski položaj dobil za Sernecem v roke Drago Marušič, izražal stališča, kakršna je opredelil njegov prvi (nepodpisani, torej Železnikarjev) uvodnik "Nova doba".⁶ Tu je bilo zapisano: "Heroični dobi prve svetovne vojne, ki se je za nas končala z oživotvorjenjem velike Jugoslavije, je sledila žalostna in sramotna doba desetletne partizanske ere." - Tu moramo takoj ugotoviti, da v tistem času izraz "partizan", "partizanski" in vse druge njegove izpeljanke, nimajo nobene zveze s slovenskim partizanstvom, t.j. s proučnejšim vojaškim bojem Osvobodilne fronte slovenskega naroda v času druge svetovne vojne, ki je izraz partizan, partizanski prevzela po rabi v Sovjetski zvezi. Jugoslovanu so izrazi partizan, partizanski in izpeljanke pomenili slabšalno oznako strankarstva, kot političnega sistema, ki prezira obči interes naroda ali države in se izživlja izključno v strankarskem boju za oblast in za obvladovanje "duš".⁷ -V tej partizanski eri se je, po besedah uvodničarja, zdelo, "da se pošteni ljudje zmanj trudijo ustvariti močno edinstveno državo, ki bi kazala zunanjemu svetu jasno in krepko voljo jugoslovanskega nacionalizma". Razglasitev kraljeve diktature je bila edina logična posledica tega stanja in 6. januar je bil "delo velikega človeka in velikega patriota", kralja Aleksandra. Po mnenju uvodničarja je to bil sijajen izhod iz desetletnega kaosa in zato bo ta dan "poleg dneva rojstva naše države zapisan v zgodovini naše zemlje z zlatimi črkami". Izrazil je namreč enotno krepko voljo do ustvarjanja velike države, "v kateri bodo vsi trije narodi enakopravni in zadovoljni". Nova doba ne pomeni negacije parlamentarizma, ne pomeni negacije demokratičnih fundamentov države. Nova doba pomeni prehodno dobo. Toda pred novim uveljavljanjem parlamentarizma je treba izpolniti pogoj, namreč, "iz prejšnjega kaosa ustvariti veliko grupacijo najpoštenejših in najboljših sil naroda, gru-

⁵ Bojan Godeša, Ervin Dolenc: Izgubljen spomin na Antona Korošca. Ljubljana 1999 (dalje Ahčin), str. 70-71.

⁶ Jugoslovan, 1. 6. 1930, št. 1.

⁷ Drastična je manipulacija z besedami Mihe Kreka, ki jih je izrekel v Londonu na slovesnosti ob obletnici smrti dr. Antona Korošca, 17. decembra 1941: "Varujte se vsake needinosti in zatrite zlasti vsako partizanstvo!" Čeprav je iz konteksta očitno, da je Krek uporabil besedo partizanstvo v prvotnem smislu strankarstva, so kolaborantski politiki doma z iztrganim navajanjem vzbujali vtis, kot da gre za nekakšno pooblastilo za zatrtje partizanov. Na tem nič ne spremeni dejstvo, da je potem tudi propaganda Osvobodilne fronte to besedo razumela enako in z njo mahala v svoji propagandi.

pacijo, ki bo enotne volje, ki bo prežeta nacionalnega duha in ki bo imela pred očmi samo en cilj - srečo, izvirajočo iz zadovoljstva naroda in veličine države".

Uvodnik je izraz tiste k protofašističnemu totalitarizmu nagibajoče se verzije tradicionalne avtoritarne diktature, kakršna se je razvijala v tridesetih letih, prilagojena družbenim razmeram evropskega vzhoda in jugovzhoda, v pasu dežel med Sovjetsko zvezo na vzhodu in med blokom dežel srednje in zahodne Evrope. V osrednji in zahodni Evropi sta namreč večja razvitost družbenih razmer in tradicija odpirali možnosti predvsem trem drugačnim aktualnim variantam modernih sistemov: liberalno demokratičnemu (četudi je šlo z izjemo Švice za države, ki so obenem bile metropole kolonialnih imperijev), socialno demokratičnemu (s težiščem v Skandinaviji) in nacionalno fašističnemu, vključno s cerkveno integralistično podvarianto avstrijskega kova.⁸ Če sprejmemo tezo, da bi tedaj v Sloveniji - vzeti sami zase - družbena razvitost in politična tradicija pravzaprav navajali k nastanku samostojno razvitega cerkveno integralističnega sistema in da so to preprečevala daleč pretežna dejstva enovitega vsejugoslovanskega, tradicionalno avtoritarnega sistema,⁹ potem lahko vidimo že v prvem uvodniku Jugoslovana značilno dejanje v okviru taktičnega koncepta slovenskega političnega katolicizma, ki je izražal njegov sklep, da se pač prilagodi vsejugoslovanskim razmeram, ko drugače ne gre.¹⁰ Torej usmeritev, da se hoče na terenu Slovenije kot dejanska oblast uveljaviti pač s sodelovanjem v sistemu jugoslovanstva, brez formalnega uveljavljanja narodne avtonomije in tudi ne s spreminjanjem vladajočega sistema v smislu svoje specifične ideologije. Tudi prehod v opozicijo leta 1932 je bil usmerjen le k pripravi za vrnitev v vlado zgolj z izboljšavo političnih pozicij stranke, brez spreminjanja jugoslovanskega sistema.

Zato je razumljivo, da v Jugoslovanu ni najti tipičnih postulatov političnega katolicizma, ampak le argumente jugoslovanstva, morda nekoliko slovensko ublažene. Uvodnik "Slovenstvo in jugoslovanstvo" meni, da je jugoslovanstvo slovenstvo celo izpopolnilo, ker vodi v višji cilj, v ustvaritev jugoslovanskega državnega naroda. Slovenstvo je temelj in pomeni s hrvatstvom in srbstvom "oni sok, ki daje življenje in moč jugoslovanskemu državnemu narodu. Brez slovenstva ni jugoslovanstva, brez jugoslovanstva pa ni poleta navzgor, niti varnosti za obstoj slovenstva. Slovenstvo, razširjeno v jugoslovanski horizont, je širina in velikost na vse strani, slovenstvo, omejeno le na sebe, je ozkost in tesnost v začetku in nato propadanje. Pestrost, lepota in barvitost izvira iz slovenstva, srbstva, hrvatstva, iz jugoslovanstva pa ustvarjajoča harmonija." Slovenci so bistven del jugoslovanskega državnega naroda.¹¹

⁸ Tako meni Gregory M. Luebbert v svoji knjigi *Liberalism, Fascism or Social Democracy. Social Classes and the political origins of regimes in interwar Europe*. Oxford University Press, New York - Oxford 1991.

⁹ Prim. moj poskus *Politika naroda v krizi družbe, države in idej*. V: Slovenska trideseta leta. Simpozij 1995, Slovenska matica, Ljubljana 1997, str. 43-57.

¹⁰ Prim. besede Antona Korošca Ivanu Ahčinu, ko je ta pri njem interveniral v imenu ljubljanskega vodstva zaradi prepovedi Orla: "V opozicijo hočete? Ali veste, kaj v današnjih razmerah to pomeni? Izgubili ne bomo samo Orla, ampak tudi druge organizacije. Pregarjali vas bodo in zapisali, politično pa boste brezpravni! V demokraciji se lahko še kam pritožiš - a mi živimo pod diktaturo! In sicer pod diktaturo, ki prehaja vedno bolj v roke masonov in naših nasprotnikov." - Ahčin, 71.

¹¹ Jugoslovan, 8. 6. 1930, št. 7.

Celo v tako izpostavljenem postulatit političnega katolicizma, kot je versko utemeljevani antikomunizem, je to zaznavno. Jugoslovan je nedvoumno nasproten komunizmu, označuje ga celo kot največjega sovražnika jugoslovanstva, ne da bi omenil njegovo nevarnost za vero.¹² Te razsežnosti v Jugoslovanovem antikomunizmu ni, zadoščajo mu preudarki, lastni jugoslovanskemu nacionalizmu. Značilno je, kako spremlja 16. kongres sovjetske komunistične stranke. V uvodniku "Stalin stopnjuje razvoj radikalizma" izraža prepričanje, da bo ta radikalizem izzval odpor kmeta, "ki bo v boju za svojo zemljo rešil tudi Rusijo od komunističnega nasilja".¹³ In iz francoskega tiska je ta čas povzel pričevanje ruskega eksulanta Besedovskega "Stalin od blizu", ki je trdil, da je Stalin osebno silno pošten!¹⁴

Strankarski dnevni tisk (dejansko še vedno takšen, kljub prepovedi strank) Jugoslovana ni sprejel brez godrnjanja. Vendar je to prihajalo menda le "iz Knaflijeve ulice", od liberalnega Jutra. Njegovo uredništvo je menilo, da je Jugoslovan čisto nepotreben, ker že drugi listi v zadostni meri skrbijo za razvoj in napredek jugoslovanske misli. Jutra se je torej čutilo nekako opeharjeno za svoje glavno politično orožje, za "jugoslovenstvo". To orožje zdaj vihti nov dnevnik, ki mu okoliščine izhajanja vtiskujejo znamenje konkurenčne SLS. Temu ugovoru je Jugoslovan postavil nasproti dejstvo, ki je bilo sicer kritično do liberalcev, a ne "klerikalno" strankarsko: "Kontra bi lahko navedli celo vrsto člankov Jutra, ki so povzročili, da je prišel slovenski narod ob celo vrsto nacionaliziranih podjetij." To je bil patriočen očitok zaradi škode, storjene narodu v letih po prvi svetovni vojni s tem, da je bila zapravljen možost za nacionalizacijo nemških podjetij v Sloveniji.¹⁵ Nato je sledila glavna misel: "Javnost je že sita one komande, ki ni nikomur pustila svobodnega mnenja. Da zlomimo to strahovanje javnega mnenja, pa je ravno eden glavnih namenov našega lista." Ta nastopa proti strahovladi strank, zaradi katere se je "najboljši del naše inteligence umaknil v ozadje". Tudi po šestem januarju je ostala "ona nesrečna delitev Slovencev na dva tabora ... Treba je, da je tu nekdo, ki dela čisto v duhu šestega januarja in ki zbira narodne sile, da se v resnici prične s složnim gradilnim delom."¹⁶

Zanimiv odziv na Jugoslovanovo izhajanje najdemo v dopisu Ivana Štempiharja: "Pred Jugoslovanom' jedna slovenska inteligenca ni imela glasila, ki bi se ga smela posluževati, ne da zapade lastnemu strankarstvu. Zato je pač Jugoslovan' primeren forum za objektivno jugoslovansko izpoved" ... V drugih dnevnikih "še danes sikajo plamenčki prikritega boja ... Jugoslovan' je v zavidni poziciji garantirano čiste interpretacije jugoslovanstva".¹⁷

Jugoslovan je vsekakor izražal razpoloženja slovenske katoliške politike, gotovo vsaj tistega njenega vrha, ki se je navezal na kralja in je z lojalnim sodelovanjem v

¹² Jugoslovan, 6. 7. 1930, št. 28.

¹³ Jugoslovan, 3. 7. 1930, št. 25.

¹⁴ Jugoslovan, 9. 7. 1930, št. 30.

¹⁵ V zvezi s tem očitkom je zanimivo omeniti, da je s katoliške sredinske strani Andrej Gosar še v letu 1942 opozarjal, da se je znova ponudila priložnost za takšno nacionalizacijo in sicer z izpeljavo narodne revolucije v borbi za svobodo za lastnimi močmi. Glej Božo Repe: Mimo odprtih vrat. Ljubljana 1988, str. 46-48, letak Združenih Slovencev.

¹⁶ Jugoslovan, 3. 6. 1930, št. 2.

¹⁷ Jugoslovan, 26. 10. 1930, št. 126.

njegovem režimu iskal možnost, da tudi v novih, neparlamentarnih razmerah uveljavi svojo oblastno pozicijo. Treba pa je ob tem vendarle opaziti, da je obstajala v pojavu Jugoslovana ves čas, tudi pred in po odstopu slovenskih klerikalnih politikov iz vlade in kmalu nato prehoda celotnega tabora v neformalno opozicijo, v njegovi uredniški politiki neko njegovo lastno, enovito smer. Ves čas je bilo - poleg direktne podpore režimu - v listu prostora tudi za izjave tistega dela jugoslovanskih (slovenskih) liberalcev, ali ljudi, ki so jim bili blizu, ki vsaj za svojo osebo potrjujejo ustreznost razlage Vasilija Melika o idealnem jugoslovanskem čustvu nekaterih slovenskih liberalcev, izvirajočem "iz poštene težnje, da se izbrišejo vse napake in zablode preteklosti, da se vrže med staro šaro ves balast zgodovine, da se podre vse, kar bi nas moglo razdvajati, da se začne takorekoč iz nič novo, drugačno in boljše skupno življenje".¹⁸ Seveda je kot razlago njihovega unitarizma in centralizma treba k takšnim željam prišteti - vsaj v času kraljeve diktature - tudi premajhno razvitost ali trdnost zavesti o temeljnem pomenu parlamentarne demokracije, ki se sicer v Evropi veže na takratni pojem liberalizma.

Zdi se, da je kritičnost do strankarskega razdora v času veljavnosti vidovdanske ustave, ki je bil v bistvu seveda predvsem narodnostnega, kulturnega in socialnega izvora, skušala pri nekaterih posameznikih, kakršen je bil Štepihar, najti izhod v tisti "objektivni jugoslovanski izpovedi", v tisti "čisti interpretaciji jugoslovanstva", brez zapadanja strankarstvu, o kateri je sam govoril. Tudi več drugih avtorjev je v listu nastopalo v podobnem duhu in mednje najbrž lahko - vsaj po osnovnem nagibu - uvrstimo celo urednika Aleksandra Železnikarja. Dejstvo, da mnoge, in tudi njega samega, pozneje srečamo kot udeležence slovenskega odpora, ki ga je organizirala Osvobodilna fronta, upravičuje to domnevo.

Navedeno Štepiharjevo izvajanje kaže, da on Jugoslovana nikakor ni presojal za glasilo neformalne SLS. Novi ban Drago Marušič pa je nakazal, da je njegov predhodnik list ustanovil kot enega v vrsti podobnih režimskih listov, ustanovljenih tudi v drugih banovinah.¹⁹

Jutrov napad je dal uredništvu povod, da v naslednjih uvodnikih zagovarja politiko "sinteze, organiziranega udejstvovanja vseh narodnih sil, da se na temelju napredka Slovencev, Srbov in Hrvatov razvija vsa Jugoslavija in da dobimo tako močno državo". In da ponovno obžaluje zapravljeno priložnost za nacionalizacijo. Kajti delnice Trboveljske premogokopne družbe so že bile v naših rokah, je klical v spomin, postali smo že posestniki tudi večine drugih velikih podjetij na naši zemlji, imeli smo največjo banko v državi, "na čelu katere so bili možje, ki niso samo mogli, ampak tudi hoteli izvesti nacionalizacijo do konca. Pa vse to je bilo zaigrano zaradi par upravnih mest in zaradi partizanskih ozirov ... In tako nimamo danes nobenih velikih podjetij ... nobenega barona Zoisa".²⁰

Poleg praske z liberalnim listom je prišel Jugoslovan tudi v nekatere s "svojim" Slovincem. Trikrat se je tako zgodilo celo še pred izstopom Korošca iz vlade. Prvič, ko se je Slovenec 21. junija 1930 spotaknil ob Jugoslovanaov podlistek Janeza

¹⁸ Vasilij Melik: Slovenski liberalni tabor in njegovo razpadanje. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja, 1982, št. 1-2, str. 22.

¹⁹ Jugoslovan, 1. 1. 1931, št. 1.

²⁰ Jugoslovan, 4. in 5. 6. 1930, št. 3 in 4.

Samotarja "Delo za narodni blagor". Uredništvo se je polemiki s Slovencem ognilo, toda na nič kaj pohleven način: napovedalo je "namesto vsake polemike" tožbo Slovincu!²¹ Drugič je Jugoslovan grajal pisanje Slovenca z dne 12. julija 1930 o Celjskem domu v Bakarcu.²² Načelno najpomembnejši se zdi tretji pripetljaj, ko je Jugoslovan ugovarjal Slovenčevemu strankarstvu. V uvodniku "Zgrešeno in napačno stališče" je zavrnil Slovenčev komentar ob zmagi ekstremističnih sil v Nemčiji, ki da je napačno zidal na podobnosti SLS z nemškimi Centrumom. Slednji se ozira na interese Nemčije kot celote, Slovenec pa zastopa parcialen, ozek interes, v nasprotju z načelom, da se mora vsakdo smatrati za del državnega naroda, čutiti odgovornost do cele države, tako kot Centrum, je menil Jugoslovan. Ob tem je spomnil na razkol v SLS ob Šušteršičevem stališču in klical v spomin J. E. Kreka in njegovo "jugoslovansko oporoko".²³ Slovenec je reagiral s člankom "Centrum docet", Jugoslovan pa ga je opomnil, da se je njegovemu vprašanju ognil in ga vnovič vprašal, ali mu je Krek še vzor, ali podpisuje njegovo oporoko. Nobenih mogleh teorij namreč ni mogoče sprejeti!²⁴

Cetudi je imel pomisleke tudi do drugih stališč Slovenca (v zvezi z rudarskim zakonom mu je n.pr. očital, da stoji na strani podjetnikov), je Jugoslovan seveda populariziral nastope ljudi iz kroga neformalne SLS, če se je priložnost ponudila. Tako je objavil Koroščekov govor na II. kongresu slovenske katoliške akademske mladine²⁵, slavil narodnoobrambno delo Franja Žebota v Št. Ilju²⁶, ugodno poročal o predavanjih Stanka Gogale "Človek in religioznost"²⁷ in Janeza Fabijana "Katoliško vrednotenje kulture"²⁸. Brez opombe je objavil vrsto člankov Rada Kušēja "Cerkvena politika Jugoslavije",²⁹ obeležil Jegličevo slovo iz ljubljanske škofofije, pri čemer je opozarjal na njegov nastop za Majniško deklaracijo,³⁰ slavil obletnico njegovih "škofovih zavodov" v Št. Vidu.³¹ Verske tematike kot takšne se je dotaknil samo v okviru vladne politike (komentar h geslu "Z vero v Boga za kralja in očetnjavo" na novih vojaških praporih).³²

Jugoslovan je izražal pristajanje vodstva uradno zastrite SLS na režim kraljeve diktature z besedami, ki so bile prevzete kar iz ideologije tega režima samega. Ni razvijal ideologiji političnega katolicizma prilagojenega načelnega koncepta o značaju države in političnega sistema. Ves čas je preprosto vztrajal na strani vlade diktature in njene politike. Predstavljal jo je kot koncentracijsko in jo upravičeval kot nasprotje trajne vladne krize iz 20. let. V njej so predstavniki vseh krajev, vseh plemen, vseh ver, vseh nekdanjih strank, vendar ne kot strankarji, marveč kot

²¹ Jugoslovan, 22.6. 1930, št. 17.

²² Jugoslovan, 30. 7. 1930, št. 48.

²³ Jugoslovan, 24. 9. 1930, št. 97.

²⁴ Jugoslovan, 26. 9. 1930, št. 99.

²⁵ Jugoslovan, 25. 7. 1930, št. 44.

²⁶ Jugoslovan, 7. 9. 1930, št. 83.

²⁷ Jugoslovan, 11. 2. 1931, št. 34.

²⁸ Jugoslovan, 6. 3. 1931, št. 54.

²⁹ Jugoslovan, 1. 8. 1930, št. 50 in še nekaj nadaljevanj.

³⁰ Jugoslovan, 2. 8. 1930, št. 51.

³¹ Jugoslovan, 21. 9. 1930, št. 95.

³² Jugoslovan, 20. 9. 1930, št. 94.

izkušeni javni delavci. Takšna vlada pomeni koncentracijo vseh narodnih sil.³³ Uvodnik "Čez krov s partizanskimi odpadki" je izrazil tezo, ki se vztrajno ponavlja: "Stranke so likvidirane, doba pomirjenja se je pričela, še vedno pa strašijo ostanki partizanstva, ki hočejo pretrgati proces pomirjenja," kakor ga je uvedel vladar s svojim posegom v ustavno ureditev.³⁴ Politična publicistika Jugoslovana ni bila zahtevna. Dosledno je objavljala govore šefa vlade generala Živkovića in populariziral njegove teze: en narod, eno narodno čustvovanje, stranke so izgubile pravico do obstoja in se ne vrnejo več, razdelitev države na devet banovin je definitivna, Sokol je integralen del državne politike.³⁵ Bil je seveda tudi na voljo izvajanjem bana Serneca. Posebnost le-tega je bila uveljavljanje načrta za elektrifikacijo Dravske banovine, pri čemer je dajal priznanje tudi nekdanjim zamislil in dejanjem dr. Evgena Lampeta.

Odstopno pismo ministra za šume in rudnike Antona Korošca kralju je Jugoslovan objavil v celoti. Pospremil ga je s komentarjem, da je to pismo izraz njegove trajne opredelitve za jugoslovansko akcijo in da ni čudno, da je s tem pismom prav on opozoril na dolžnosti do jugoslovanske misli: "Kajti od nekdanj je bil dr. Korošec eden najzvestejših njenih pristašev, kateremu se ima zahvaliti Jugoslavija, za več ko eno zaslugo. Ko so bili še močni avstrijski bajoneti, je dr. Korošec z majniško deklaracijo že oznanil prihod jugoslovanske zarje. In ko je prišel jugoslovanski dan, je bil dr. Korošec med prvimi, ki so polagali nove temelje. A tudi v vsej razburkani strankarski dobi je bil dr. Korošec zlasti v enem oziru vzgled, kako treba delati, da mora namreč biti tudi politika čista stvar in da mora tudi politik paziti, da ostane vedno čist in neomadeževan. S tem, da je dr. Korošec vnesel v našo politiko ta moralen princip, je storil zlasti veliko uslugo Jugoslaviji /sic!/. Ni pa tudi še pozabljeno, kako je s svojim odločnim stališčem skoraj rešil Jugoslavijo, ko so padli oni usodni streli v skupščini. - Kot eden prvih Jugoslovancev se je vedno izkazal dr. Korošec in tako tudi v svojem sporočilu. Želimo le eno, da bi se vsi ravnali po tem sporočilu in sreča Jugoslavije bo ustvarjena."³⁶

Ivan Ahčin piše, da mu je Korošec pripovedal o kraljevi nameri, da formira novo vlado tudi brez Živkovića in kako se je odvrnil od Korošca, ko mu ta baje ni jamčil svoje brezpogojne zvestobe in da je to povzročilo Koroščev odstop. Po odstopu ga je kralj čez nekaj dni sprejel v Niški banji, piše Ahčin, kjer sta imela dolg razgovor. "Korošec je /morda/ nekoliko upal, da bo Aleksander izbiral med Živkovičem in njim in se morda odločil za Korošca - to je za drug političen kurz. Vendar se to ni zgodilo. Kralj se je odločil za Živkovića, Korošca pa je odpustil, čeprav milostno in z visokim odlikovanjem."³⁷ Jugoslovancev komentar k poudarkom v Koroščevem pismu nakazuje, da tudi Korošec sam s kraljem ni pretrgal in da je dopuščal, da ga kralj pokliče k vodstvu vlade kdaj pozneje.

Korošca je na ministrskem položaju v vladi nadomestil Dušan Sernec in s tem pokazal, da SLS načeloma vztraja v svojem odnosu do diktature. Zato pač Jugo-

³³ Jugoslovan, 11. 6. 1930, št. 8.

³⁴ Jugoslovan, 2. 7. 1930, št. 24.

³⁵ Jugoslovan, 5. 7. 1930, št. 27.

³⁶ Jugoslovan, 29. in 30. 9. 1931, št. 102 in 103.

³⁷ Ahčin, str. 74.

slovan ni imel težav z nastopom novega bana Draga Marušiča v Ljubljani in je izhajal naprej brez vidnih sprememb v stališčih. Tako je ostalo do razglasitve oktroirane ustave, ko se je z odstopom tudi Dušana Semeca končalo sodelovanje SLS v kraljevi vladi. V tem položaju se je Jugoslovan ves posvetil vladnim pripravam na skupščinske volitve 8. novembra 1931 v okviru predpisov kraljeve ustave, ki jo je populariziral na vse kriplje.

Osnovni ton Jugoslovanove volilne agitacije pa je zdaj določil uvodnik šefa liberalcev, Alberta Kramerja, "Slovenci in volitve". Dotaknil se je največje vladne skrbi pri volitvah v Dravski banovini, pričakovane abstinence SLS: "V zadnjih dneh so mnogi duhovniki, pripadniki nekdanje SLS odkrito izjavili, da smatrajo za zločin odvrčati Slovence od pozitivnega in aktivnega sodelovanja v državni politiki. Ostati 8. novembra doma, bi pomenilo dezinteresirati se na državi. A kje je oni Slovenec, pa naj bo še tako zagrizen, ki bi si upal reči, da noče močne in urejene Jugoslavije?"³⁸ Na to vprašanje ne bo nobenemu poštenemu državljanu težko odgovoriti, četudi z uzakonjenim javnim glasovanjem, je pristavil Jugoslovan.³⁹ In v varčnem uredniškem slogu je bralcem naznanil dejstvo, da je "skupna fronta opozicije" propadla zaradi osebnih nesoglasij in neenotnosti programa in da bo na volitvah nastopila ena sama državna kandidatna lista. Kar je z drugimi besedami seveda za Slovence in Jugoslovanove bralce iz časa Koroščeve in Semeečeve navzočnosti v režimu pomenilo, da se SLS volitev ne udeležuje niti kot opozicija in da so se časi spremenili.⁴⁰

Korošec se je tedaj v Beogradu udeležil sestanka skupin, ki bi utegnile sestaviti opozicijsko listo, tj. združbe dela radikalov, samostojnih demokratov in zemljoradnikov z SLS. Toda sestanek je le potrdil njihovo skupno stališče, da se volitev ne udeleže.⁴¹ Po Ahčinovem spominjanju, naj bi Korošec svojim ljudem v Ljubljani tožil, da je srbska opozicija senilna in nesložna.⁴² Zelo verjetno Koroščeve tožbe niso bile iskrene. Saj mu ni moglo biti zares neljubo, da SLS, ki bi na volitve prišla naravnost iz vlade diktature, takorekoč še gorka od objemov kralja, ni bila primorana javno potipati, koliko vpliva na Slovenskem ji je še ostalo.⁴³

Z volitvami se je izhajanje Jugoslavana končalo. Ban Marušič je namreč ugovarjal: Z volitvami je "ustvarjena ona grupacija, ki more uveljaviti parlamentarizem v vseh panogah državnega življenja, s čimer se tudi zaključuje ona prehodna doba, ki se je začela s 6. januarjem in zaključila z 8. novembrom. S tem pa je tudi dan razlog, da preneha 'Jugoslovan', ker njegov mandat je bil dosežen."⁴⁴

Pripomnimo naj na koncu le še to, da je poleg političnih peripetij Jugoslavana res vredno pogledati tudi njegov prispevek k slovenskemu kulturnemu življenju, kakor je omenil Josip Vidmar. Tu se bo pač našlo drugo pero. Prav v najnovejšem

³⁸ Jugoslovan, 13. 10. 1931, št. 237.

³⁹ Jugoslovan, 16. 10. 1931, št. 237.

⁴⁰ Jugoslovan, 17. 10. 1931, št. 241.

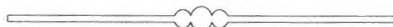
⁴¹ Todor Stojkov: Opozicija u vreme šestojanuarske diktature 1929-1935. Beograd 1969, str. 118-121.

⁴² Ahčin, str. 80.

⁴³ Prim. referat podpisanega, omenjen v op. 9

⁴⁴ Jugoslovan, 29. 11. 1931, št. 281.

času je na ta pomen Jugoslovana opozoril Dušan Moravec z vidika svojega posebnega zanimanja.⁴⁵

⁴⁵ Ludvik Mrzel: Gledališke kritike 1933-1939, uredil Dušan Moravec. Ljubljana 1998, str. 5-6.